

3/2015
Μάρτιος 2015

**Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ
ΜΕΣΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ ΚΑΙ Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ**

Ζήνωνα Τζιάρα

ΚΕΝΤΡΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ
Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

3/2015
Μάρτιος 2015

**Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ
ΜΕΣΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ ΚΑΙ Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ**

Ζήνωνα Τζιάρα

Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΜΕΣΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ ΚΑΙ
Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

3/2015

Λευκωσία, Μάρτιος 2015

Copyright © Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων, Πανεπιστήμιο
Λευκωσίας

Εκδόσεις: Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων, Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

Ζήνωνας Τζιάρρας

Ο Ζήνωνας Τζιάρρας αναγορεύθηκε διδάκτωρ Πολιτικής & Διεθνών Σπουδών από το University of Warwick με τη διατριβή «Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική προς τη Μέση Ανατολή υπό το AKP (2002-2013): Μια Νεοκλασική Ρεαλιστική Εκτίμηση» (στην Αγγλική) και είναι Εμπειρογνώμων Εξωτερικής Πολιτικής και Μέσης Ανατολής στο ινστιτούτο Strategy International. Κατέχει πτυχιακό τίτλο στις Μεσογειακές Σπουδές και τις Διεθνείς Σχέσεις από το Πανεπιστήμιο Αιγαίου (Ελλάδα), και μεταπτυχιακό τίτλο στις Διεθνείς Σχέσεις και τις Στρατηγικές Σπουδές από το University of Birmingham. Έχει παρακολουθήσει σεμινάρια ειδίκευσης μεταπτυχιακού επιπέδου για τη Διεθνή Ασφάλεια στο Πανεπιστήμιο του Δελχί στην Ινδία, και κύκλο ειδικών εκπαιδευτικών σεμιναρίων Ηγεσίας και Επίλυσης Συγκρούσεων στο Κοζ University της Κωνσταντινούπολης. Το ερευνητικό του έργο έχει παρουσιαστεί σε επιστημονικά συνέδρια σε Κύπρο, Ελλάδα, Τουρκία, Πολωνία, Καναδά, και Ηνωμένο Βασίλειο και έχει δημοσιευτεί σε εθνικά και διεθνή επιστημονικά περιοδικά και βιβλία. Είναι ο συνιδρυτής και συν-επιμελητής του διαδικτυακού περιοδικού διεθνών θεμάτων *The Globalized World Post*, καθώς και συχνός σχολιαστής θεμάτων που άπτονται της Τουρκίας, της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου. Μεταξύ άλλων δημοσιεύσεων έχει συν-επιμεληθεί (με τον Δρ. Μάριο Ευθυμιόπουλο) το βιβλίο "Κυπριακή Δημοκρατία: Διαστάσεις Εξωτερικής Πολιτικής" (University Studio Press, 2013). Προσωπική ιστοσελίδα: zenonas-tziarras.net.

Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΜΕΣΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ ΚΑΙ Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

Εισαγωγή.....	6
Το Υπόβαθρο της Περιφερειακής Σκακιέρας Ισχύος	7
Από την «Αραβική Άνοιξη» στο «Ισλαμικό Κράτος»	9
Μετά το «Ισλαμικό Κράτος»	12
Τρέχουσες Κρίσεις και Περιφερειακοί Ανταγωνισμοί	13
Τουρκία: Μεταξύ Στρατηγικών Αδιεξόδων και Συνεργασίας.....	18
Τα Στρατηγικά Αδιέξοδα	19
Τα Δίκτυα Συνεργασίας.....	21
Κατακλείδα	25

Εισαγωγή

Η δεύτερη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα έχει μέχρι στιγμής σηματοδοτεί με θεμελιώδεις εξελίξεις ανά το παγκόσμιο ενώ η ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής αποτελεί πλέον το επίκεντρο της νέας διεθνούς σκακιέρας που αναδύεται σταδιακά από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Από τον πόλεμο του Ιράκ (2003) και τις αραβικές εξεγέρσεις μέχρι και τη δραματική ανάδυση του ούτω καλούμενου «Ισλαμικού Κράτους» τα γεγονότα τρέχουν, οι εξουσίες αλλάζουν, οι κοινωνίες μετασχηματίζονται και τα σύνορα αναθεωρούνται.

Όπως είναι φυσικό, οι γεωπολιτικές εξελίξεις και οι συστημικές ανακατατάξεις στο διεθνές σύστημα και στις περιφέρειές του επιδρούν στους γεωστρατηγικούς υπολογισμούς των κρατών και όχι μόνο. Σε ό,τι αφορά την ευρύτερη Μέση Ανατολή, από τα σύνορά της με την Ευρώπη μέχρι και τον Περσικό Κόλπο, οι βασικές συστημικές αλλαγές που συντελέστηκαν από την αρχή της χιλιετίας ήταν τρεις. Πρώτον, ο πόλεμος στο Αφγανιστάν και κυρίως ο πόλεμος στο Ιράκ το 2003 ως απόρροια των τρομοκρατικών επιθέσεων της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 και του αμερικανικού «Πολέμου κατά της Τρομοκρατίας» που ακολούθησε. Δεύτερον, η απόσυρση των ΗΠΑ από το Ιράκ σε συνάρτηση με τις αλλαγές καθεστώτων στον αραβικό κόσμο μετά τις ακόμα ανολοκλήρωτες εξεγέρσεις που ξέσπασαν στα τέλη του 2010 και, τρίτον, η βίαιη προέλαση του «Ισλαμικού Κράτους» στο Ιράκ και τη Συρία με όλες τις επιπτώσεις που είχε για την ευρύτερη περιφέρεια και παραπέρα. Ιδιαίτερα οι τελευταίες δύο εξελίξεις δεν προέκυψαν από το πουθενά αλλά εκφράστηκαν ως συνέχεια παλαιότερων γεωπολιτικών ζητημάτων. Σε κάθε περίπτωση είχαν επιπτώσεις για τις διμερείς και πολυμερείς σχέσεις της περιοχής.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, το παρόν κείμενο εξετάζει τις εξελίξεις και μεταβολές στις περιφερειακές σχέσεις ισχύος, ανιχνεύοντας εν τέλει τον αντίκτυπο που αυτές έχουν στην τουρκική εξωτερική πολιτική. Ξεκινά με μια αναδρομή στα γεγονότα της προηγούμενης δεκαετίας που λειτούργησαν ως έναυσμα για τη σημερινή κατάσταση, με εφιαλτήριο τον πόλεμο στο Ιράκ. Συνεχίζει με τα γεγονότα που σημάδεψαν την περιοχή στη νέα δεκαετία («Αραβική Άνοιξη», «Ισλαμικό Κράτος»), προχωρώντας στη σύντομη ανάλυση τρεχουσών κρίσεων

(π.χ. Υεμένη, Ιράκ, Συρία, Σαουδική Αραβία) και την επίδρασή των στις περιφερειακές σχέσεις. Ολοκληρώνει με μια αποτίμηση της θέσης της Τουρκίας, της εξωτερικής πολιτικής και των διακρατικών της σχέσεων, εντός του ευρύτερου γεωπολιτικού περιβάλλοντος.

Το Υπόβαθρο της Περιφερειακής Σκακιέρας Ισχύος

Θα ήταν δύσκολο να διαφωνήσει κανείς με την άποψη ότι η γεωπολιτική κατάσταση στη Μέση Ανατολή κατά τη δεκαετία του 2000 ήταν προϊόν της φύσης του μετα-ψυχροπολεμικού διεθνούς συστήματος. Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης άφησε τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής (ΗΠΑ) ως τη μόνη υπερδύναμη του πλανήτη, με ασύγκριτες στρατιωτικές, οικονομικές και ιδεολογικές ικανότητες. Αυτό με τη σειρά του οδήγησε τις ΗΠΑ σε υπερεπέκταση, όπως συχνά γίνεται με τις αυτοκρατορίες ή τις μεγάλες δυνάμεις, και την υιοθέτηση μονομερών πολιτικών. Η δυτική επέμβαση στο Ιράκ το 2003 υπό την ηγεσία των ΗΠΑ, και παρά την ασυμφωνία του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ), ήταν ένα από τα αποτελέσματα αυτών των αλλαγών στη διεθνή πολιτική σκηνή.

Η αμερικανική πολιτική στη Μέση Ανατολή επέφερε σημαντικές μεταβολές στις περιφερειακές σχέσεις ισχύος και ήταν καθοριστική για το τι ακολούθησε. Κατ' αρχάς, η εισβολή στο Ιράκ έδωσε τέλος στη θέση που είχε το Ιράκ ως βασικός πόλος ισχύος στην περιοχή. Η χώρα ήταν ήδη αποδυναμωμένη λόγω του ιρανο-ιρακινού πολέμου (1980-1988) και του Πολέμου στον Κόλπο (1990-1991)¹ – ο πόλεμος του 2003 ήταν το τελικό κτύπημα. Το κενό ισχύος που δημιουργήθηκε συμπληρώθηκε από τη στρατιωτική παρουσία των συμμάχων αλλά κυρίως των ΗΠΑ στο Ιράκ.

Ως υποστηρικτές των ΗΠΑ και μέρος του νέου περιβάλλοντος ισχύος αναδύθηκαν και οι Κούρδοι του Ιράκ, συγκεκριμένα η Κουρδική Περιφερειακή Κυβέρνηση του Βόρειου Ιράκ (Κουρδιστάν), οι οποίοι ισχυροποιήθηκαν με το νέο ιρακινό σύνταγμα και τις κουρδικές εκλογές του 2005. Αξίζει να σημειωθεί

¹ Ο Πόλεμος του Κόλπου προκλήθηκε όταν το Ιράκ επενέβη στο Κουβέιτ το 1990. Ως αποτέλεσμα, διεθνής συμμαχία κρατών επιτέθηκε στο Ιράκ με την εξουσιοδότηση του ΟΗΕ καταφέρνοντας μεγάλες ζημιές στο Ιράκ και αναγκάζοντάς το να αποτραβηχτεί από το Κουβέιτ.

ότι οι Κούρδοι του Ιράκ, και γενικότερα το κουρδικό κίνημα, έχουν υποστηριχθεί διαμέσου των χρόνων αλλά και κατά την περασμένη δεκαετία από το Ισραήλ το οποίο τους θεωρεί πόλο σταθερότητας στην περιοχή. Φυσικό επόμενο της ενδυνάμωσης των Κούρδων ήταν μεταξύ άλλων η αύξηση των τουρκικών (επίσης των συριακών και ιρανικών) ανασφαλειών και η σύγκρουση συμφερόντων για την ακολουθούμενη πολιτική στο Ιράκ μεταξύ Τουρκίας, ΗΠΑ και, σε μικρότερο βαθμό, Ισραήλ.

Η νέα πραγματικότητα του Ιράκ μετά την εισβολή ήταν η αστάθεια. Μέσα σε αυτή οι σεκταριστικές και εθνοτικές συγκρούσεις γνώρισαν έξαρση ενώ οι ανταγωνιζόμενες δυνάμεις της περιοχής χρησιμοποίησαν την κατάσταση για να προωθήσουν τους δικούς τους στόχους. Οι εκλεγμένες ιρακινές κυβερνήσεις μετά την εισβολή ήταν σιιτικές,² σε αντίθεση με το μπααθικό και κυρίως σουνιτικό κόμμα του πρώην ιρακινού ηγέτη Σαντάμ Χουσεΐν. Οι σιίτες ήταν πλέον σε θέση να πάρουν την εκδίκησή τους ως μια πλειοψηφία που έζησε καταπιεσμένη υπό το Σαντάμ. Οι συγκρουσιακές πολιτικές που ακολούθησαν οι σιιτικές κυβερνήσεις οδήγησαν σε ένοπλες εντάσεις μεταξύ Σιίτων και Σουνίτων, κάτι που βοήθησε (σουνιτικές) εξτρεμιστικές οργανώσεις όπως η Αλ Κάιντα του Ιράκ³ να ακμάσουν.

Η διαμορφωθείσα κατάσταση επέτρεψε σε άλλα κράτη της περιφέρειας να εμπλακούν έμμεσα ενισχύοντας έτσι και τον περιφερειακό ανταγωνισμό μεταξύ του λεγόμενου σουνιτικού και σιιτικού άξονα αλλά και εντός του ίδιου του σουνιτικού (κυρίως μεταξύ Τουρκίας και Σαουδικής Αραβίας). Από τη μεριά των Σουνίτων βρίσκονται κράτη όπως η Τουρκία, η Σαουδική Αραβία και το Κατάρ ενώ στο σιιτικό στρατόπεδο υπερισχύει το Ιράν και η σιιτική κυβέρνηση του Ιράκ. Σε ευρύτερο πλαίσιο, η λιβανική πολιτικο-στρατιωτική οργάνωση Χεζμπολλάχ και η Συρία εντάσσονται επίσης στο σιιτικό άξονα ως σύμμαχοι του Ιράν. Στον σουνιτικό συγκαταλέγεται και η παλαιστινιακή οργάνωση Χαμάς.⁴ Ένας από τους σημαντικότερους έμμεσους ανταγωνισμούς εντός του Ιράκ ήταν

² Σιιτισμός και Σουνιτισμός είναι οι δύο βασικές σχέτες ή σχίσματα του Ισλάμ.

³ Η Αλ Κάιντα του Ιράκ ήταν και η απαρχή αυτού που ονομάστηκε αργότερα Ισλαμικό Κράτος του Ιράκ και του Λεβάντε (ISIS) για να αυτοανακηρυχθεί αργότερα ως «Ισλαμικό Κράτος».

⁴ Η Αίγυπτος επί διακυβέρνησης της Μουσουλμανικής Αδελφότητας μπορεί επίσης να θεωρηθεί μέρος του σουνιτικού άξονα.

αυτός μεταξύ της Τουρκίας, του Ιράν και της Σαουδικής Αραβίας. Τη σεκταριστική βία στην οποία αυτός οδήγησε χρειάστηκε να αντιμετωπίσουν στρατιωτικά και οι ΗΠΑ.

Η Σαουδική Αραβία και το Ιράν βρίσκονταν ήδη σε περιφερειακό ανταγωνισμό στην Αραβική Χερσόνησο ιδιαίτερα από το 1979 και την ισλαμική επανάσταση στο Ιράν η οποία ανέτρεψε το φιλοδυτικό καθεστώς του Σάχη Μοχάμεντ Ρεζά Παχλαβί και έφερε στην εξουσία το θεοκρατικό σιιτικό καθεστώς του Αγιατολάχ Χομείνι. Έκτοτε το Ιράν προσπαθεί να εξάγει την επανάστασή του και να αποκτήσει επιρροή στην περιοχή μέσω του σιιτικού Ισλάμ ενώ, αντίστοιχα, η Σαουδική Αραβία προσπαθεί το ίδιο μέσω του δικού της σκληροπυρηνικού ουαχαμπιτικού Ισλάμ.⁵ Ο ανταγωνισμός αυτός εκφράζεται κυρίως σε κράτη όπως το Μπαχρέιν, η Υεμένη και το Ιράκ όπου υπάρχουν μεγάλοι πληθυσμοί και από τις δύο σχέτες – κυρίως όμως Σιίτες που καταπιέζονται από σουνιτικά καθεστώτα. Οι δε σχέσεις Τουρκίας-Ιράν είναι εν γένει ανταγωνιστικές από την εποχή της Περσικής και Οθωμανικής αυτοκρατορίας, παρόλο που τα τελευταία χρόνια με την άνοδο του ΑΚΡ στην Τουρκία διατηρούνται οι ισορροπίες και πολύ καλές σχέσεις σε κάποιους τομείς.⁶ Κατά τα άλλα, όλα αυτά τα κράτη, συμπεριλαμβανομένης και της Αιγύπτου, χρησιμοποιούν διαχρονικά το Παλαιστινιακό ζήτημα για να αναβαθμίσουν την εικόνα και την επιρροή τους στον αραβο-μουσουλμανικό κόσμο. Έτσι δημιουργείται και ένας ανταγωνισμός σχετικά με το ποιο κράτος είναι πιο φιλο-παλαιστινιακό, φιλο-αραβικό και άρα, πολλές φορές, περισσότερο κατά του Ισραήλ.

Από την «Αραβική Άνοιξη» στο «Ισλαμικό Κράτος»

Όσο σημαντική ήταν η εισβολή του 2003 για τις περιφερειακές ισορροπίες άλλο τόσο σημαντική ήταν η σταδιακή απόσυρση των αμερικανικών στρατευμάτων από το Ιράκ μεταξύ 2009 και 2011. Η αποχώρηση των ΗΠΑ άφησε ένα μεγάλο κενό ισχύος που το νέο ιρακινό κράτος αδυνατούσε να αναπληρώσει. Ο μεγάλος

⁵ Αξίζει να αναφερθεί ότι η τριβή μεταξύ των δύο έχει να κάνει εξίσου και με το γεγονός ότι η Σαουδική Αραβία είναι σύμμαχος των ΗΠΑ και ως εκ τούτου διατηρεί κάποιες ισορροπίες και προς ο Ισραήλ, σε αντίθεση με το Ιράν που έχει ως διακηρυγμένο στόχο την καταστροφή του.

⁶ Ένας από τους βασικούς παράγοντες που έφερε την Τουρκία και το Ιράν σε συνεργασία ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 2000, ήταν οι κοινές τους αντιλήψεις περί της κουρδικής απειλής ασφάλειας. Δευτερεύον ρόλο έπαιξαν οι οικονομικές και ενεργειακές συναλλαγές αλλά και οι βελτιωμένες σχέσεις Τουρκίας-Συρίας.

κερδισμένος αυτής της εξέλιξης ήταν το Ιράν το οποίο μέχρι εκείνη τη στιγμή είχε ήδη αναπτύξει σχέσεις επιρροής μέσω της σιιτικής κυβέρνησης του Νουρί αλ-Μαλίκι. Γι' αυτόν και άλλους λόγους, οι σχέσεις Τουρκίας-Ιράκ επιδεινώθηκαν από τα τέλη της δεκαετίας του 2000. Αργότερα ο αποκλεισμός της Τουρκίας από το συριακό εμφύλιο οδήγησε την Άγκυρα να προσεγγίσει το Ιρακινό Κουρδιστάν εκμεταλλευόμενη και τις κακές του σχέσεις με την κεντρική ιρακινή κυβέρνηση της Βαγδάτης, εις βάρος της τελευταίας.

Οι αραβικές εξεγέρσεις προστέθηκαν στις γεωπολιτικές δυναμικές περί τα τέλη του 2010 και αρχές του 2011. Οι δύο σημαντικότερες ίσως επιπτώσεις τους για τις περιφερειακές ισορροπίες ισχύος ήταν η παραίτηση του Χόσνι Μουμπάρακ στην Αίγυπτο, η εκλογή της Μουσουλμανικής Αδελφότητας η οποία με τη σειρά της εκδιώχθηκε από το στρατό υπό την ηγεσία του στρατιωτικού Αμπντέλ Φατάχ αλ Σίσι το 2013, και ο συριακός εμφύλιος πόλεμος. Από τη μια η άνοδος της Μουσουλμανικής Αδελφότητας προμήνυε προβλήματα στις σχέσεις της Αιγύπτου με τις ΗΠΑ, το Ισραήλ και τη Σαουδική Αραβία αλλά βελτιωμένες σχέσεις με την Τουρκία, το Κατάρ και το Ιράν.⁷ Η ανατροπή της από το στρατό αντίστρεψε σε μεγάλο βαθμό αυτή τη δυναμική. Όπως βλέπουμε παρακάτω, η αλλαγή αυτή είχε σημαντικό αντίκτυπο στο πλέγμα των διακρατικών σχέσεων της Μέσης Ανατολής.

Σημαντικό ρόλο εν μέσω των αραβικών εξεγέρσεων απέκτησαν επίσης το Κατάρ και η Τουρκία οι οποίες στήριξαν τις αλλαγές καθεστώτων ιδιαίτερα στη Λιβύη και την Αίγυπτο ενώ προσέφεραν μεγάλα χρηματικά ποσά για την ανάκαμψη αυτών των κρατών (συμπεριλαμβανομένης και της Τυνησίας) ελπίζοντας βέβαια να φέρουν τις χώρες αυτές υπό τις δικές τους σφαίρες επιρροής.⁸ Η Σαουδική

⁷ Βλ. π.χ., Robert Baer, "Why Saudi Arabia is Helping Crush the Muslim Brotherhood", *New Republic*, 16/08/2013, <http://www.newrepublic.com/article/114468/why-saudi-arabia-helping-crush-muslim-brotherhood>. Simon Kerr, "Fall of Egypt's Mohamed Morsi is blow to Qatari leadership", *Financial Times*, 03/07/2013, <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/af5d068a-e3ef-11e2-b35b-00144feabdc0.html#axzz3RNy9FoN4>. Zenonas Tziarras, "Turkey-Egypt: Turkish Model, Political Culture and Regional Power Struggle", *Strategy International*, SI Research Paper no. 4/2013, Οκτώβριος 2013, http://www.strategyinternational.org/images/stories/ResearchPaperSeries/SI_Research_Paper_Series_2013-4.pdf.

⁸ Το Κατάρ είχε ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στη Λιβύη τόσο κατά τον εμφύλιο πόλεμο όσο και στη μετάβαση της προς τη σταθερότητα. Βέβαια οι πολιτικές του έδωσαν αφορμή και για καχυποψία επηρεάζοντας τις νέες σχέσεις Κατάρ-Λιβύης λόγω της υποστήριξης που παρείχε και σε

Αραβία⁹ ήταν απασχολημένη προσπαθώντας να αποφύγει τη δική της «Αραβική Άνοιξη» καταστέλλοντας τις (κυρίως σιιτικές) διαδηλώσεις που ξεσπούσαν στο εσωτερικό της αλλά και στο γειτονικό Μπαχρέιν η σουνιτική εξουσία του οποίου βρίσκεται υπό την κηδεμονία της απέναντι στον σιιτικό και υποστηριζόμενο από το Ιράν πληθυσμό του μικρού βασιλείου.

Ο συριακός εμφύλιος με τη σειρά του, αποτελεί την πιο βίαια έκφανση των αραβικών εξεγέρσεων και έχει πλέον μετατραπεί σε κάτι πολύ περισσότερο. Η Συρία έχει εξελιχθεί σε σκακιέρα συγκρουόμενων εθνικών (Τουρκία, Ιράν, Ρωσία, ΗΠΑ κτλ.) και μη-κρατικών συμφερόντων (βλ. π.χ., Αλ Κάιντα, Κούρδοι, «Ισλαμικό Κράτος», Χεζμπολλάχ). Ήταν επίσης η αφορμή για τη χειροτέρευση των σχέσεων Τουρκίας-Ιράν καθώς η Τουρκία υιοθέτησε τη δυτική γραμμή στη Συρία για ανατροπή του καθεστώτος Άσσαντ ενώ το Ιράν παραμένει – και μέσω της σιιτικής Χεζμπολλάχ – δεινός υποστηρικτής του. Ο ανταγωνισμός αυτός εκφράζεται κατ' επέκταση και σε παγκόσμιο επίπεδο μεταξύ του δυτικού (ΗΠΑ, ΝΑΤΟ, ΕΕ) και του ανατολικού μπλοκ (Ρωσία, Κίνα).

Εν μέσω της αστάθειας του συριακού εμφυλίου πολέμου βρήκαν πρόσφορο έδαφος εξτρεμιστικές ισλαμιστικές ομάδες που αρχικά ενδυναμώθηκαν λόγω της ρευστότητας στο Ιράκ. Οι αμερικανικές αντιτρομοκρατικές επιχειρήσεις στο Ιράκ τις είχαν σε μεγάλο βαθμό καταστείλει κατά το δεύτερο μισό της προηγούμενης δεκαετίας και έτσι η έναρξη του εμφυλίου στη Συρία δημιούργησε τις κατάλληλες προϋποθέσεις για την επιδίωξη των δικών τους στόχων. Ταυτόχρονα, ο συριακός εμφύλιος αναζωπύρωσε τα αιτήματα και τα κινήματα των Κούρδων όχι μόνο στην Τουρκία όπου το Εργατικό Κόμμα Κουρδιστάν (ΡΚΚ) επιχειρεί από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 αλλά και στη Συρία και το Ιράκ (και σε μικρότερο βαθμό, στο Ιράν). Στη Συρία μάλιστα, οι Κούρδοι, εκτός από τη σημαντική τους συμβολή στις μάχες κατά του καθεστώτος Άσσαντ και

ισλαμιστικά κινήματα εντός της Λιβύης (και αλλού). Βλ. Francesca Blasi, "Qatar's Foreign Policy, the Challenges in the MENA Region", *Mediterranean Affairs*, 09/02/2015, <http://www.mediterraneanaffairs.com/en/component/k2/qatar-s-foreign-policy-the-challenges-in-the-mena-region.html>.

⁹ Αξίζει να σημειωθεί ότι και η Σαουδική Αραβία μαζί με άλλα κράτη του Περσικού Κόλπου παρείχε τεράστια οικονομική βοήθεια στην Αίγυπτο πριν την ανάδυση σημαντικών προβλημάτων μεταξύ των δύο.

των διάφορων ισλαμιστικών κινήσεων, έχουν ανακηρύξει το Συριακό (ή Δυτικό) Κουρδιστάν με πρωτεύουσα τη Ροζάβα.

Μετά το «Ισλαμικό Κράτος»

Η ανάδυση του λεγόμενου «Ισλαμικού Κράτους» (ΙΚ) δημιούργησε νέο κύκλο συστημικών ανακατατάξεων και ως εκ τούτου καινούργια προβλήματα ασφάλειας. Το ΙΚ στράφηκε κατά πολλών και διαφορετικών δρώντων. Πρώτα στο Ιράκ – κατά της σιιτικής του κυβέρνησης – με κύμα στρατιωτικών επιθέσεων και σημαντικών εδαφικών καταλήψεων. Οι νίκες και καταλήψεις αυτές επέτρεψαν στο ΙΚ να ενισχυθεί οικονομικά και στρατιωτικά εγκαθιδρύοντας ταυτόχρονα κάποια εδαφική *de facto* κυριαρχία. Το δεύτερο σημαντικό κύμα επιθέσεων του ΙΚ έγινε στη Συρία όπου και πάλι κατάφερε σημαντικές νίκες και εδαφικές καταλήψεις συνδέοντας μάλιστα τα κατειλημμένα εδάφη της Συρίας και του Ιράκ. Με αυτές τις κινήσεις έστρεψε πρώτιστα εναντίον του την – κατά τα άλλα αδύναμη – κυβέρνηση του Ιράκ και το συριακό καθεστώς αλλά και τη διεθνή κοινότητα η οποία συνέταξε συνασπισμό¹⁰ από δυτικά και αραβικά κράτη (π.χ. ΗΠΑ, Γαλλία, Σαουδική Αραβία, Ιορδανία, Κατάρ, Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα) που επιχειρεί κατά του ΙΚ κυρίως με αεροπορικές επιθέσεις και εκπαίδευση Σύριων ανταρτών.¹¹

Η προέλαση του ΙΚ οδήγησε και στη ενίσχυση της διαδικασίας κρατο-γένεσης του Ιρακινού Κουρδιστάν ενώ οι δυνάμεις ασφαλείας του τελευταίου (Πεσμεργκά) αποδείχτηκαν ένας από τους ισχυρότερους αντιπάλους του ΙΚ. Οι Κούρδοι, εκμεταλλευόμενοι την αδυναμία του ιρακινού στρατού, προχώρησαν στην κατάληψη εδαφών στην περιοχή Κιρκούκ υιοθετώντας ωστόσο μια στάση η οποία στηρίζει την ενότητα του Ιράκ, κάτι το οποίο φάνηκε σε πρόσφατες προσπάθειες που γίνονται από το Κουρδιστάν και την κεντρική ιρακινή κυβέρνηση για ενεργειακή συμφωνία.¹²

¹⁰ Ο επονομαζόμενος «Συνασπισμός των Προθύμων» που υποστηρίζεται με τον ένα ή τον άλλο τρόπο από περίπου 40 κράτη.

¹¹ Ο οικονομικός και ηλεκτρονικός πόλεμος συγκαταλέγονται επίσης στις τακτικές που χρησιμοποιούνται κατά του ΙΚ.

¹² "Baghdad, Erbil agree to resolve lingering oil dispute", *Middle East Eye*, 10/02/2015, <http://www.middleeasteye.net/news/baghdad-erbil-agree-resolve-lingering-oil-dispute-244616939#sthash.bgDqGE9X.dpuf>.

Ιδιαίτερα δύσκολη έχει γίνει και η κατάσταση στη Συρία με το «Ισλαμικό Κράτος» και άλλες στρατιωτικές ομάδες (π.χ. το Ισλαμικό Μέτωπο, ο Ελεύθερος Συριακός Στρατός, το κουρδικό Κόμμα Δημοκρατικής Ένωσης (PYD), και το μέτωπο Αλ Νούσρα – παρακλάδι της Αλ Κάιντα) να περιπλέκουν το μοτίβο των συγκρούσεων. Το ΙΚ έχει φτάσει μέχρι τα τουρκο-συριακά σύνορα απειλώντας την κουρδική πόλη Κομπανί όπου οι Κούρδοι της Συρίας με τη στήριξη κοσμικών αραβικών ομάδων μάχονται κατά των Ισλαμιστών από το καλοκαίρι του 2014. Προς το τέλος του 2014 κατέφθασαν στην περιοχή (μέσω Τουρκίας) και Κούρδοι του Ιράκ για υποστήριξη. Η επικινδυνότητα και ανασφάλεια που απορρέει από τη γεωγραφική εγγύτητα των συγκρούσεων στην Τουρκία οδήγησε την Άγκυρα σε προκλητικά ουδέτερη στάση η οποία δεν στήριζε τους Κούρδους αλλά ούτε συνέβαλε στις μάχες κατά του ΙΚ.¹³ Ως εκ τούτου οι εντάσεις μεταξύ των Κούρδων και της κυβέρνησης εντός της Τουρκίας έχουν επίσης αυξηθεί.

Τρέχουσες Κρίσεις και Περιφερειακοί Ανταγωνισμοί

Είναι ξεκάθαρο ότι γεωπολιτικά προβλήματα, στρατηγικά συμφέροντα, εθνικές ταυτότητες και θρησκευτικές ιδεολογίες έχουν παίξει κεντρικό ρόλο στην ευρύτερη Μέση Ανατολή τα τελευταία χρόνια, αλλάζοντας τις ισορροπίες και μεταβάλλοντας το περιφερειακό περιβάλλον. Έχοντας φτάσει – ίσως όχι αισίως – στα μέσα της δεκαετίας του 2010 μπορεί κανείς να παρατηρήσει ότι το μέλλον της περιοχής διαφαίνεται ιδιαίτερα δύσκολο ενώ η αισιοδοξία και οι ελπίδες που έφεραν μαζί τους οι αραβικές εξεγέρσεις φαίνεται να αντιστρέφονται. Μεταξύ άλλων, το τρέχον διεθνοπολιτικό σκηνικό της ευρύτερης Μέσης Ανατολής, και ιδιαίτερα στο Λεβάντε, τη Βόρειο Αφρική και την Αραβική Χερσόνησο, φαίνεται ότι καθορίζεται από μια σειρά κρίσεων σε κράτη όπως η Σαουδική Αραβία, η Υεμένη, το Κατάρ, η Αίγυπτος κτλ. – πέρα από τις ήδη αναφερθείσες κρίσεις στο Ιράκ και τη Συρία.

¹³ Μάλιστα η κίνηση της Άγκυρας να επιτρέψει στους Ιρακινούς Κούρδους να βοηθήσουν στις μάχες κατά του ΙΚ υποδεικνύει ότι, από τη μια δεν θέλει να αφήσει το ΙΚ να πλησιάσει άλλο στα σύνορά της, η ίδια δεν θέλει να εμπλακεί λόγω των πολλών αρνητικών συνεπειών και δεν θέλει να επιτρέψει στους Σύριους Κούρδους να ισχυροποιήσουν το Συριακό Κουρδιστάν. Το τελευταίο έχει να κάνει με το γεγονός ότι η Κουρδική Περιφερειακή Κυβέρνηση στο Ιράκ και ο πρόεδρος της, Μασούντ Μπαρζανί, διαφωνούν με την απόσχιση του Συριακού Κουρδιστάν και άρα βρίσκονται στην ίδια πολιτική γραμμή με την Άγκυρα. Αυτό βέβαια συμβαίνει και λόγω των μεγάλων συμφερόντων που πλέον απορρέουν από την οικονομική και ενεργειακή συνεργασία του Ιρακινού Κουρδιστάν με την Τουρκία.

Αίγυπτος. Μια αρκετά σημαντική και σχετικά πρόσφατη εξέλιξη (καλοκαίρι, 2013) ήταν το στρατιωτικό πραξικόπημα στην Αίγυπτο που εκδίωξε τον Πρόεδρο Μοχάμεντ Μόρσι και ανακήρυξε τη Μουσουλμανική Αδελφότητα παράνομη. Εκτός από τις επιπτώσεις μιας τέτοιας κίνησης για τη δημοκρατική εξέλιξη της χώρας, η αλλαγή καθεστώτος στην Αίγυπτο ανέτρεψε την προσέγγιση της Μουσουλμανικής Αδελφότητας στην εξωτερική πολιτική, όπως σημειώθηκε νωρίτερα. Υπό τη Μουσουλμανική Αδελφότητα και το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ελευθερίας¹⁴ η Αίγυπτος ανέπτυξε στενότερους δεσμούς με την Τουρκία, επαναπροσέγγισε το Ιράν (μολονότι προέκυψαν εμπόδια), υιοθέτησε σκληρότερη στάση κατά του Ισραήλ και προσέγγισε τη Ρωσία δημιουργώντας ανησυχία στη Ουάσιγκτον. Επιπλέον, οι σχέσεις Αιγύπτου-Σαουδικής Αραβίας χειροτέρευσαν σημαντικά.

Παρόλο που η Σαουδική Αραβία ενέκρινε μεγάλο κονδύλι για οικονομική βοήθεια στην Αίγυπτο το 2012, οι διμερείς τους σχέσεις αντιμετώπισαν προβλήματα.¹⁵ Στην πραγματικότητα, αυτό που φοβόταν περισσότερο η Σαουδική Αραβία ήταν το γεγονός ότι το καθεστώς της δεν ήταν κοινωνικά νομιμοποιημένο, όπως και στις περιπτώσεις της Τυνησίας, της Λιβύης και της Αιγύπτου. Αυτό σήμαινε ότι η άνοδος της Μουσουλμανικής Αδελφότητας στην Αίγυπτο μπορούσε να επηρεάσει αντίστοιχα κινήματα που υπάρχουν στη Σαουδική Αραβία απειλώντας έτσι τη βιωσιμότητα του καθεστώτος. Αξίζει να σημειωθεί ότι στις εντάσεις μεταξύ Αιγύπτου και Σαουδικής Αραβίας έπαιξε ρόλο και η υποστήριξη της Τουρκίας και του Κατάρ προς την Μουσουλμανική Αδελφότητα. Εξ άλλου η Τουρκία και το Κατάρ, που διατηρούν την ίδια πολιτική γραμμή στα περιφερειακά ζητήματα, ανταγωνίζονται την Σαουδική Αραβία για περιφερειακή επιρροή κυρίως μέσω της χρήσης ή εκμετάλλευσης του (σιιτικού) πολιτικού Ισλάμ. Πιο πρόσφατα, η Σαουδική Αραβία ενοχλήθηκε για το ρόλο που οι ΗΠΑ απέδωσαν στην Τουρκία σχετικά με τον πόλεμο κατά του ΙΚ.¹⁶

¹⁴ Κόμμα ιδεολογικά συγγενικό με το τουρκικό φιλο-ισλαμικό Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP).

¹⁵ Βλ. Shaimaa Fayed, "Egypt tries to defuse tension with Saudi Arabia", *Reuters*, 29/04/2012, <http://uk.reuters.com/article/2012/04/29/uk-egypt-saudi-idUKBRE83S0BU20120429>.

¹⁶ Βλ. Husni Mahally, "Saudi Arabia and Turkey struggle over regional leadership within anti-ISIS coalition", *alakhbar*, 16/10/2014, <http://english.al-akhbar.com/node/22041>.

Η αλλαγή του καθεστώτος στην Αίγυπτο, η ανάληψη της εξουσίας από το στρατό και η εκλογή του αλ Σίσι, επηρέασε και πάλι τα δεδομένα. Οι σχέσεις Αιγύπτου-Σαουδικής Αραβίας βελτιώθηκαν – αφού οι φόβοι της Σαουδικής Αραβίας απαλείφθηκαν – ενώ οι σχέσεις του Καΐρου με την Τουρκία και το Κατάρ χειροτέρευσαν δραματικά. Η δεινή και ανυποχώρητη υποστήριξη της Τουρκίας στην Μουσουλμανική Αδελφότητα και η ανοικτή και έντονη καταδίκη του στρατιωτικού πραξικοπήματος στην Αίγυπτο οδήγησε στη διάρρηξη των τουρκο-αιγυπτιακών σχέσεων. Ταυτόχρονα, η υποστήριξη του Κατάρ σε ισλαμιστικά κινήματα στη Μέση Ανατολή και η παραχώρηση ασύλου σε εξόριστα από το στρατό μέλη της Μουσουλμανικής Αδελφότητας διατάραξε τις σχέσεις του με το νέο καθεστώς της Αιγύπτου.¹⁷

Σαουδική Αραβία και Κατάρ. Η νέα κυβέρνηση του Σείχη Ταμίμ στο Κατάρ που ανήλθε στην εξουσία το καλοκαίρι του 2013, σε συνάρτηση με πιέσεις από κράτη όπως η Σαουδική Αραβία, έπαιξε σημαντικό ρόλο στη βελτίωση των σχέσεων του μικρού – αλλά πάμπλουτου – εμιράτου με τις χώρες του Περσικού Κόλπου και όχι μόνο. Το Σεπτέμβριο του 2014 το Κατάρ συμφώνησε να εξορίσει επτά μέλη της Μουσουλμανικής Αδελφότητας και να σταματήσει τον επικοινωνιακό πόλεμο κατά της Αιγύπτου μέσω του ενημερωτικού δικτύου *Al Jazeera* που έχει τη βάση του στη Ντόχα.¹⁸ Οι κινήσεις του Κατάρ δημιούργησαν μια νέα δυναμική η οποία άνοιγε καινούργιες προοπτικές για τις περιφερειακές σχέσεις.

Η Σαουδική Αραβία και το Κατάρ είχαν πλέον εισέλθει σε περίοδο βελτιωμένων σχέσεων δίνοντας στο Ριάντ την ευκαιρία να διαδραματίσει μεσολαβητικό ρόλο φέρνοντας την Αίγυπτο και το Κατάρ στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων. Έτσι τον Δεκέμβριο του 2014 Κατάρ και Αίγυπτος αποδέχτηκαν την πρωτοβουλία των Σαουδαράβων με το Κατάρ να δηλώνει ότι «στηρίζει πλήρως την αδελφική αραβική δημοκρατία της Αιγύπτου» και ότι αναγνωρίζει τον ηγετικό της ρόλο

¹⁷ David D. Kirkpatrick, "3 Gulf Countries Pull Ambassadors from Qatar over its Support of Islamists", *The New York Times*, 05/03/2014, http://www.nytimes.com/2014/03/06/world/middleeast/3-persian-gulf-states-pull-ambassadors-from-qatar.html?_r=0.

¹⁸ Ian Black, "Qatar-Gulf deal forces expulsion of Muslim Brotherhood leaders", *The Guardian*, 16/09/2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/sep/16/qatar-orders-expulsion-exiled-egyptian-muslim-brotherhood-leaders>.

στον Αραβικό κόσμο.¹⁹ Από την πλευρά της η Αίγυπτος δήλωσε ότι «ανυπομονεί να γυρίσει σελίδα στις διαφορές του παρελθόντος».²⁰

Ωστόσο η διαδικασία επαναπροσέγγισης αντιμετώπισε από την αρχή σημαντικά προβλήματα. Μεταξύ των πρώτων προκλήσεων ήταν ο θάνατος του Σαουδάραβα βασιλιά Αμπντουλάχ (23 Ιανουαρίου 2015), η αντικατάστασή του από τον ετεροθαλή του αδελφό Σαλμάν, και η παλαιστινιακή Χαμάς. Ο νέος βασιλιάς της Σαουδικής Αραβίας φαίνεται να επικεντρώνεται στα εσωτερικά ζητήματα του κράτους προσπαθώντας να ενισχύσει και πάλι τις σχέσεις του οίκου των Σαούντ και του θρησκευτικού ουαχαμπιτικού κατεστημένου. Ο λόγος έγκειται στην αυξανόμενη σεχταριστική βία στα σύνορα της Σαουδικής Αραβίας αλλά και την εσωτερική απειλή τρομοκρατικών επιθέσεων.²¹ Υπό αυτό το πρίσμα, στενότερες σχέσεις μεταξύ του νέου βασιλιά και των θρησκευτικών ελίτ μπορεί να σημαίνει την ισχυροποίηση του θρησκευτικού στοιχείου στη σαουδική πολιτική, μια πιο σεχταριστική προσέγγιση στις εξωτερικές σχέσεις της Σαουδικής Αραβίας και μια τάση που ήδη παρατηρήθηκε υπέρ της Μουσουλμανικής Αδελφότητας η οποία θα μπορούσε να δυναμιτίσει το διαμεσολαβητικό της ρόλο.

Παράλληλα, τα βήματα συμφιλίωσης μεταξύ Ντόχας και Καΐρου ανησύχησαν την παλαιστινιακή σουνιτική και εξτρεμιστική οργάνωση Χαμάς καθώς το Κατάρ αποτελεί ένα από τους σημαντικότερους της υποστηρικτές. Από την άλλη, η Αίγυπτος υπό την ηγεσία του αλ Σίσι είναι σκληρός επικριτής των πολιτικών της Χαμάς – σε αντίθεση με τη ανατραπείσα Μουσουλμανική Αδελφότητα. Συνεπώς είναι λογικό να ανησυχεί η Χαμάς αφού η σχέση Κατάρ-Αιγύπτου – εάν αυτή προκύψει – θα μπορούσε να απειλήσει τα συμφέροντά της.²² Κατ' επέκταση,

¹⁹ "Saudis back thaw in Egypt-Qatar tensions", *Iran Daily*, 21/12/2014, <http://www.iran-daily.com/News/57808.html>.

²⁰ Ahmet Al Omran, "Egypt, Qatar Accept Saudi Initiative to Mend Ties", *The Wall Street Journal*, 20/12/2014, <http://www.wsj.com/articles/egypt-qatar-accept-saudi-initiative-to-mend-ties-1419106837>

²¹ Για περισσότερα σχετικά με την εσωτερική πολιτικο-θρησκευτική σκηνή της Σαουδικής Αραβίας βλ. Siamak Nooraeei, "Wahhabis and Saudis: A Marriage of Politics and Piety", *Global Politics*, 08/02/2015, <http://global-politics.co.uk/wp/2015/02/08/wahhabis-and-saudis-a-marriage-of-politics-and-piety-2/>.

²² Adnan Abu Amer, "Egypt-Qatar rapprochement rattles Hamas", *Al Monitor*, 30/12/2014, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/12/egypt-qatar-rapprochement->

αυτό σημαίνει ότι ανάλογες πιέσεις από τη Χαμάς προς το Κατάρ πιθανώς να επηρεάσουν αρνητικά την επαναπροσεγγιστική διαδικασία αν και αυτό το σενάριο θεωρείται μακρινό.

Όντως, τα σενάρια που ήθελαν τη διαδικασία αυτή να αποτυγχάνει φαίνεται να εκπληρώνονται αφού μετά το θάνατο του Σουδάραβα βασιλιά το Ριάντ κρατά μια πιο απόμακρη στάση προς την Αίγυπτο ενώ η τελευταία κατηγορήσε ξανά ανοικτά το Κατάρ ότι σχετίζεται με τις τρομοκρατικές επιθέσεις που αντιμετωπίζει τον τελευταίο καιρό ο αιγυπτιακός στρατός στη Χερσόνησο του Σινά. Από την πλευρά του, το Κατάρ έστρεψε και πάλι το *Al Jazeera* κατά της Αιγύπτου.²³ Την ίδια στιγμή στην Ουάσιγκτον παρατηρούνται κινήσεις υπέρ της Μουσουλμανικής Αδελφότητα και του Κατάρ οι οποίες φαίνεται προς το παρόν να αγνοούν ή να περιθωριοποιούν την Αίγυπτο του αλ Σίσι. Παρά τα εμπόδια, το μέλλον των διαδικασιών επαναπροσέγγισης των δύο χωρών δεν είναι προδιαγεγραμμένο και μόνο ο χρόνος μπορεί να δείξει αν θα έχει θετική ή αρνητική έκβαση.

Υεμένη και Σεχταριστικές Αντιπαραθέσεις. Όπως ήδη σημειώθηκε, η αλλαγή βασιλέως στη Σαουδική Αραβία ίσως προμηνύει περισσότερο σεχταρισμό. Η πρόσφατη αλλά για καιρό υφέρπουσα κρίση στην Υεμένη θα αποδειχτεί σημαντική δοκιμασία για το βασίλειο των Σαούντ όπως και η περίπτωση του Μπαχρέιν το 2011. Στις αρχές του 2015, μετά από αιματηρές συγκρούσεις, η σιιτική ομάδα των Χούτις (*Houthis*) – η οποία υποστηρίζεται και από το Ιράν – ανακοίνωσε τον πλήρη έλεγχο της επί του κράτους στην Υεμένη καταργώντας το κοινοβούλιο και δημιουργώντας το «Εθνικό Μεταβατικό Συμβούλιο».²⁴ Δεδομένης της στήριξης που είχε η μέχρι τώρα σουνιτική κυβέρνηση της Υεμένης από τη Σαουδική Αραβία αλλά και των εξτρεμιστικών σουνιτικών ομάδων που υπάρχουν στη χώρα (π.χ. η Αλ Κάιντα της Αραβικής Χερσονήσου),

hamas.html#. Βλ. επίσης, "Qatar FM: Hamas is not a terrorist organization", *Middle East Monitor*, 10/02/2015, <https://www.middleeastmonitor.com/news/middle-east/16878-qatar-fm-hamas-is-not-a-terrorist-organisation#Qatar>.

²³ Khaled Dawoud, "Death of Saudi King Ends Hope for Egypt-Qatar Rapprochement", *Atlantic Council*, 09/02/2015, <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/egyptsource/death-of-saudi-king-ends-hope-for-egypt-qatar-rapprochement>.

²⁴ Mohammed Saleh Al-Misfer, "ISIS in the North and Houthis in the South", *Middle East Monitor*, 09/02/2015, <https://www.middleeastmonitor.com/articles/middle-east/16874-isis-in-the-north-and-houthis-in-the-south>.

η κατάσταση μπορεί να εξελιχθεί γρήγορα σε αιματηρό σεχταριστικό και εμφύλιο πόλεμο.

Επιπλέον, η Υεμένη μπορεί να καταστεί η καινούργια αρένα για τη σύγκρουση – πάντα δια αντιπροσώπων – των ιρανικών και των σαουδαρικών συμφερόντων. Αν το Συμβούλιο Συνεργασίας του Περσικού Κόλπου (*Gulf Cooperation Council*) αποτύχει να διαχειριστεί κάπως την εν λόγω κρίση, το Ιράν μπορεί τελικά να αναδυθεί για ακόμα μια φορά ως ο κερδισμένος της υπόθεσης – όπως και στην περίπτωση του Ιράκ – ενισχύοντας έτσι και την περιφερειακή του επιρροή εις βάρος της Σαουδικής Αραβίας, της Τουρκίας και της Αιγύπτου.

Τουρκία: Μεταξύ Στρατηγικών Αδιεξόδων και Συνεργασίας

Έχοντας αγγίξει εν συντομία το περίπλοκο μοτίβο των γεωπολιτικών σχέσεων και ανταγωνισμών της ευρύτερης Μέσης Ανατολής, τελικός στόχος είναι η εκτίμηση του αντίκτυπου που μπορεί αυτές να έχουν στην τουρκική περιφερειακή πολιτική.

Ως γνωστό η τουρκική εξωτερική πολιτική και η Τουρκία γενικότερα εισήλθαν το 2002 σε μια περίοδο μετασχηματισμού ως αποτέλεσμα ιστορικών και γεωπολιτικών διαδικασιών. Η κύρια αλλαγή που επιτελέστηκε στο εσωτερικό ήταν η άνοδος του φιλο-ισλαμικού AKP στην εξουσία και το πάντρεμα της ιδεολογίας αλλά και των συμφερόντων του με αυτά των νέων και συντηρητικών επιχειρηματικών ελίτ της Ανατολίας.²⁵ Περίπου την ίδια περίοδο οι γεωπολιτικές εξελίξεις κυρίως με τον πόλεμο του Ιράκ (2003) έφεραν την Τουρκία σε δύσκολη θέση, όπως αναλύθηκε πιο πάνω, οδηγώντας την σε στρατηγικές αναπροσαρμογές. Ίσως οι σημαντικότερες εξ αυτών ήταν οι στενές σχέσεις με τη Συρία και το Ιράν αλλά και η ανάπτυξη στενότερων σχέσεων (ιδιαίτερα σε οικονομικό επίπεδο) με τον Αραβο-Μουσουλμανικό κόσμο.

²⁵ Για μια ιστορική αποτίμηση αυτών των σχέσεων, βλ. Νίκος Μούδουρος, *Ο Μετασχηματισμός της Τουρκίας: Από την Κεμαλική Κυριαρχία στον «Ισλαμικό» Νεοφιλελευθερισμό*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2012.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 2000 και τις αρχές της επόμενης, εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις στην Τουρκία ενίσχυσαν την εξουσία του ΑΚΡ μέσω της σταδιακής περιθωριοποίησης των κεμαλικών στρατο-γραφειοκρατικών ελίτ.²⁶ Ως συνέπεια ξεκίνησε μια διαδικασία υπερ-συγκέντρωσης των εξουσιών στους αξιωματούχους του ΑΚΡ και ιδιαίτερα στον Πρόεδρο (πρότινος Πρωθυπουργό), Ρετζέπ Ταγίπ Έρντογαν. Κατ' επέκταση, τόσο η εσωτερική όσο και η εξωτερική πολιτική της χώρας γινόταν ολοένα και περισσότερο ταυτισμένη με την ιδεολογία και το όραμα των ελίτ του ΑΚΡ. Όσο, δηλαδή, οι εσωτερικές αντιπολιτευτικές αντιστάσεις αποδυναμώνονταν και το ΑΚΡ αποκτούσε το ελεύθερο να επιβάλλει τις επιθυμίες και τις πολιτικές του, εξυπηρετώντας τα δικά του συμφέροντα αλλά και αυτά των οικονομικών ελίτ και των συντηρητικών μαζών που αντιπροσώπευε, το στοιχείο της πολιτικής ισλαμικής ιδεολογίας που διέπει το κόμμα ενισχυόταν ακόμα περισσότερο επηρεάζοντας σημαντικά την εσωτερική και εξωτερική πολιτική.²⁷

Τα Στρατηγικά Αδιέξοδα

Όταν τα καθεστώτα στη Βόρεια Αφρική ανατράπηκαν το ένα μετά το άλλο λόγω των αραβικών εξεγέρσεων και στη Συρία ξέσπασε ο εμφύλιος πόλεμος, η Τουρκία αναγκάστηκε για ακόμα μια φορά να προσαρμόσει την πολιτική της στα νέα δεδομένα. Ωστόσο το νέο περιβάλλον που αναδυόταν δεν ήταν το ίδιο «βολικό» για την τουρκική εξωτερική πολιτική όσο αυτό της προηγούμενης δεκαετίας. Μάλιστα οι καλές σχέσεις που είχε αναπτύξει με τον Αραβικό κόσμο εντός δέκα περίπου χρόνων αναθεωρούνταν. Κατά συνέπεια, το όραμα των ελίτ του ΑΚΡ, το οποίο εν ολίγοις συνοψίζεται στην ανάδυση της Τουρκίας ως περιφερειακός ηγεμονικός πόλος επί μιας γεω-πολιτισμικά ενοποιημένης Μέσης Ανατολής, δεν μπορούσε πλέον να επιδιωχθεί με τα ίδια εργαλεία «ήπιας

²⁶ Dariush Zahedi και Gökhan Bacık, "Kemalism is Dead, Long Live Kemalism," *Foreign Affairs* (2010), <http://www.foreignaffairs.com/articles/66391/dariush-zahedi-and-gokhan-bacik/kemalism-is-dead-long-live-kemalism>.

²⁷ Η διαδικασία ισχυροποίησης του ΑΚΡ στο εσωτερικό της χώρας είχε σημαντικά σημεία αναφοράς τη δεύτερη εκλογή του κόμματος στην εξουσία (2007) τις φυλακίσεις πολλών κεμαλικών αξιωματικών του στρατού κυρίως το 2008 και 2009, και το δημοψήφισμα της 12 Σεπ. 2010 όπου υπερψηφίστηκαν οι συνταγματικές μεταρρυθμίσεις που ενίσχυσαν τις προσπάθειες του ΑΚΡ για περιθωριοποίηση του στρατιωτικού κατεστημένου και έλεγχο του κρατικού μηχανισμού (π.χ. εκτελεστικής, νομοθετικής και δικαστικής εξουσίας). Βλ. Marc Herzog, "Analysing Turkey's 2010 Constitutional Referendum", *The Foreign Policy Centre*, <http://fpc.org.uk/fsblob/1269.pdf>.

ισχύος» που χρησιμοποιούσε μέχρι εκείνη τη στιγμή. Σημαντικότερο παράδειγμα περί τούτου ήταν αλλαγή της στάσης της έναντι της Συρίας. Δεδομένου ότι η κατάσταση στη Συρία ήταν πλέον μη αντιστρέψιμη, η Τουρκία αφενός έπρεπε να επιλέξει «τη σωστή πλευρά της ιστορίας» (όπως διακήρυττε και ο τότε Υπουργός Εξωτερικών, Αχμέτ Νταβούτογλου) για να διατηρήσει την καλή της εικόνα στον Αραβικό κόσμο, ενώ από την άλλη ο Άσσαντ εξελίχθηκε σε εχθρό.²⁸ Έτσι η ανατροπή του και η εγκαθίδρυση ενός άλλου – πιθανώς φιλο-τουρκικού – καθεστώτος ήταν πλέον η μόνη λύση για την επίτευξη του τουρκικού περιφερειακού οράματος.

Η περαιτέρω χειροτέρευση στις τουρκο-ισραηλινές σχέσεις το Σεπτέμβριο του 2011 σχετίζεται άμεσα με τις πιο πάνω εξελίξεις καθώς η σκληρή τουρκική στάση προς το Ισραήλ ενίσχυε την επικοινωνιακή στρατηγική της Άγκυρας στο εσωτερικό και εξωτερικό ενώ αναβάθμιζε την εικόνα της στους αραβικούς πληθυσμούς και τα νέα φιλο-ισλαμικά καθεστώτα που αναδύονταν μετά τις εξεγέρσεις. Τέλος, συμφωνούσε και με τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά του ΑΚΡ που ήθελαν την Τουρκία να διατηρεί απόσταση από το Ισραήλ.²⁹

Τα προβλήματα με τη Συρία (και κατ' επέκταση με το Ιράν), με το Ισραήλ, με το νέο καθεστώς της Αιγύπτου όπως αναπτύξαμε ήδη, με τη Σαουδική Αραβία λόγω περιφερειακού ανταγωνισμού αλλά και με την Κύπρο,³⁰ είναι μόνο μερικά από αυτά που έχει να αντιμετωπίσει η Τουρκία. Επιπλέον, η εμφάνιση του ΙΚ και η αμφιλεγόμενη στάση της Τουρκίας προς αυτό έφερε εντάσεις στις σχέσεις της με τη Δύση αλλά και με περιφερειακούς δρώντες. Σταθερός σύμμαχος της Τουρκίας στην ευρύτερη περιοχή φαίνεται να είναι το Κατάρ καθώς η εξωτερική τους πολιτική φαίνεται να είναι σε πολλά θέματα ευθυγραμμισμένη. Ωστόσο οι πρόσφατες κινήσεις επαναπροσέγγισης μεταξύ Αιγύπτου και Κατάρ – παρά τα

²⁸ Για την εξέλιξη της τουρκικής στάσης βλ. Zenonas Tziarras, "Turkey's Syria Problem: A Talking Timeline of Events", *Turkish Policy Quarterly*, Τόμος 11, Τεύχος 3 (Νοέμβριος, 2012), 129-138. Για μια σειρά ενδελεχών αναλύσεων για τις τουρκο-συριακές σχέσεις βλ. Raymond Hinnebusch και Özlem Tür (επιμ.), *Turkey-Syria Relations: Between Enmity and Amity*, Ashgate, Surrey και Burlington, 2013.

²⁹ Αυτή η αντίληψη παρατίθεται επανειλημμένα και στο βιβλίο του Αχμέτ Νταβούτογλου, *Στρατηγικό Βάθος*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2010.

³⁰ Ο υπό εξέλιξη γεωστρατηγικός άξονας «Ισραήλ-Κύπρος-Ελλάδα» που αναδύθηκε, μεταξύ άλλων, ως αντίβαρο στην απειλή και την προβολή της τουρκικής ισχύος στην Ανατολική Μεσόγειο, είναι ακόμα μια από τις προκλήσεις που πρέπει να αντιμετωπίσει η Άγκυρα.

εμπόδια που αντιμετωπίζουν – ίσως απειλήσουν την Τουρκία με περισσότερη απομόνωση, χωρίς όμως αυτό να είναι σίγουρο. Σημαντικό είναι επίσης το γεγονός ότι διεθνή Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και ερευνητικά κέντρα με πολιτική επιρροή αμφισβητούν πλέον και το ρόλο ή θέση της Τουρκίας στο ΝΑΤΟ³¹ – ένας τομέας (άμυνας και ασφάλειας) όπου οι δεσμοί Τουρκίας-Δύσης παρέμεναν ισχυροί παρά τις πολιτικές εντάσεις.

Τα Δίκτυα Συνεργασίας

Και όμως η πραγματικότητα δεν είναι τόσο απλή. Παρά τα πολλαπλά αδιέξοδα που αντιμετωπίζει η Τουρκία, την ίδια στιγμή φαίνεται να βρίσκει τρόπους να μειώνει το κόστος που επωμίζεται κτίζοντας ή επανορθώνοντας διμερείς σχέσεις και διαμερισματοποιώντας πολλούς από τους τομείς της εξωτερικής της πολιτικής. Το τελευταίο έχει και πάλι να κάνει με τον ενισχυμένο ρόλο που απέκτησαν οι νέες επιχειρηματικές ελίτ της χώρας.

Υπό μια έννοια, η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας μετά τις αραβικές εξεγέρσεις και ιδιαίτερα μετά το ΙΚ, μοιάζει με την προσέγγιση που υιοθέτησε στις αρχές της προηγούμενης δεκαετίας, μετά την αμερικανική εισβολή στο Ιράκ. Βρισκόμενη αντιμέτωπη με νέες γεωπολιτικές πραγματικότητες και απειλές ασφάλειας αναπροσαρμόζει τις εξωτερικές της σχέσεις. Πριν 10 χρόνια η Τουρκία είχε στραφεί στη Μέση Ανατολή και απομακρύνθηκε σταδιακά από τις ΗΠΑ και την ΕΕ – χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι σχέσεις της με αυτούς τους δρώντες ακυρώθηκε. Οι ανασφάλειες που απέρρεαν από το Ιράκ, το Κουρδικό, την αμερικανική παρουσία και, αργότερα, από την ευρωπαϊκή οικονομική κρίση, την οδήγησαν να αναπτύξει ισχυρές διπλωματικές και οικονομικές σχέσεις με τα κράτη και άλλους δρώντες της γειτονιάς της. Εκτός από το Ιράν και τη Συρία που έχουν ήδη αναφερθεί, η Τουρκία, για παράδειγμα, ανέπτυξε στενές σχέσεις με τη Χαμάς αλλά και με τη Λιβύη του Μουαμάρ Καντάφι όπου εργάζονταν χιλιάδες Τούρκοι σε τουρκικής προέλευσης επενδύσεις και κατασκευαστικά έργα πολλών εκατομμυρίων.

³¹ Βλ. π.χ., Ted Galen Carpenter, "NATO's Most Problematic Member: An Authoritarian Turkey", *CATO Institute*, 11/02/2015, <http://www.cato.org/publications/commentary/natos-most-problematic-member-authoritarian-turkey>.

Γενικότερα, οι συνολικές εξαγωγές της Τουρκίας προς την ΕΕ μειώθηκαν από 58% το 2007 σε 48% το 2009. Την ίδια περίοδο, οι εξαγωγές της στη μουσουλμανική της γειτονιά αυξήθηκαν από 28% σε 38%. Κατά τα επόμενα χρόνια, οι εξαγωγές της Τουρκίας προς την ΕΕ έπεσαν ακόμα περισσότερο: περίπου στο 43% το 2008 και στο 45% στο 2011.³² Το ξέσπασμα των αραβικών εξεγέρσεων αντέστρεψε αυτή την αλλαγή σε κάποιο βαθμό λόγω της περιφερειακής αστάθειας.

Με τον ίδιο τρόπο που επήλθαν οι αλλαγές στην τουρκική εξωτερική πολιτική την προηγούμενη δεκαετία, οι ανασφάλειες της «Αραβικής Άνοιξης» και του «Ισλαμικού Κράτους» την οδηγούν στο να κάνει νέους στρατηγικούς υπολογισμούς. Σε αυτά τα πλαίσια εμπίπτουν διάφορα ζητήματα. Ίσως το πρώτο εξ αυτών ήταν το ζήτημα της συμφιλίωσης Τουρκίας-Ιρακινού Κουρδιστάν το οποίο προέκυψε κυρίως λόγω του γεωπολιτικού και γεωοικονομικού αποκλεισμού της Τουρκίας από το συριακό εμφύλιο και τις προβληματικές σχέσεις Τουρκίας-Ιράν. Το αποτέλεσμα, μεταξύ άλλων, ήταν η υπογραφή συμφωνίας Τουρκίας-Κουρδιστάν για εξαγωγή κουρδικού πετρελαίου στην Τουρκία για 50 χρόνια.³³ Μερικούς μήνες αργότερα, η Τουρκία και η κεντρική κυβέρνηση του Ιράκ, μετά από σειρά αποτυχημένων προσπαθειών επαναπροσέγγισης, επιδιόρθωσαν τις σχέσεις τους.³⁴ Σχεδόν ταυτόχρονα ακολούθησε και η υπογραφή ενεργειακής συμφωνίας μεταξύ Βαγδάτης και Ερμπίλ (πρωτεύουσα Ιρακινού Κουρδιστάν).³⁵ Οδηγούμενα λοιπόν τα ενδιαφερόμενα μέρη από συμφέροντα ενεργειακά και οικονομικά συνέβαλαν στην ανάπτυξη ενός δικτύου συνεργασία το οποίο, ωστόσο, δεν είναι βέβαιο ότι

³² Δεδομένα από το Τουρκικό Ινστιτούτο Στατιστικής, <http://www.turkstat.gov.tr/Start.do;jsessionid=RDgMJfvQGTymLYkJQsSQsTS44QZvbYn9DQ3X692mJmSrffTt9Xsm!943964905>, και European Commission, "Trade - Countries and Regions: Turkey", <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/turkey/>.

³³ Σημειώτέο ότι η εν λόγω συμφωνία έγινε παραβλέποντας συγκεκριμένες διατάξεις του ιρακινού συντάγματος σχετικά με τη δικαιοδοσία της κεντρικής κυβέρνησης επί των ενεργειακών συμφωνιών του Κουρδιστάν. Dorian Jones, "Turkey, Iraqi Kurdistan Seal 50-Year Energy Deal", *Voice of America*, 05/06/2014, <http://www.voanews.com/content/turkey-iraqi-kurdistan-seal-50-year-energy-deal/1930721.html>.

³⁴ Salim Avci, "Turkey and Iraq give fresh momentum to bilateral relations", *Today's Zaman*, 23/11/2014, http://www.todayzaman.com/national_turkey-and-iraq-give-fresh-momentum-to-bilateral-relations_365080.html.

³⁵ "Iraq government reaches oil deal with Kurds", *Al Jazeera*, 02/12/2014, <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/12/iraq-government-reaches-oil-deal-with-kurds-2014122161914107109.html>.

θα ευοδωθεί καθώς οι τριβές μεταξύ Κουρδιστάν και Βαγδάτης ή Τουρκίας και Βαγδάτης είναι εύκολο να ανακύψουν. Στην πρώτη σχέση λόγω των συνταγματικών, οικονομικών και ενεργειακών διαφορών και στη δεύτερη λόγω των σχέσεων της Τουρκίας με το Κουρδιστάν και τις σεχταριστικές σχέσεις στην περιοχή.

Παρόμοιοι λόγοι οδήγησαν και στη βελτίωση των τουρκο-ιρανικών σχέσεων, αν όχι σε όλους τους τομείς (και ιδιαίτερα όχι σε αυτόν της Συρίας), σε τομείς οικονομίας και ενέργειας αφού το Ιράν είναι ένας από τους βασικότερους ενεργειακούς προμηθευτές της διψασμένης τουρκικής αγοράς.³⁶ Επίδραση είχε μάλιστα και το γεγονός ότι η ΕΕ εξετάζει την Τουρκία και το Ιράν ως πιθανούς παίκτες που θα μπορούσαν να διαδραματίσουν ρόλο στη μερική απεξάρτησή της από τη Ρωσία. Αυτό βέβαια δεν απέτρεψε την Τουρκία από το να υπογράψει ενεργειακή συμφωνία με τη Ρωσία η οποία ακύρωσε τον αγωγό *South Stream* που θα έφτανε στην Ευρώπη μέσω της Μαύρης Θάλασσας και της Βουλγαρίας για να τον ανακατευθύνει προς την Τουρκία (*Turkish Stream*) – και από εκεί πιθανώς πάλι στην Ευρώπη.

Η πολυεπίπεδη τουρκική εξωτερική πολιτική όμως δεν σταματά εδώ αλλά συμπεριλαμβάνει και το ευρωπαϊκό μέτωπο. Εκμεταλλεύεται ταυτόχρονα τις σχέσεις με το Ιράν, το Ιράκ, το Κουρδιστάν, τη Ρωσία και τις ανάγκες της ΕΕ για να κερδίσει ωφελήματα σε διάφορους τομείς και να καταστεί περιφερειακός ενεργειακός κόμβος. Οι πρόσφατες δηλώσεις περί στενότερων σχέσεων Τουρκίας-ΕΕ στον ενεργειακό τομέα,³⁷ δείχνουν ότι παρά τα πολιτικά και δημοκρατικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η Άγκυρα και υπερτονίζει η ΕΕ, οι τουρκο-ευρωπαϊκές σχέσεις επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από τις ανάγκες της ΕΕ και το ειδικό γεωπολιτικό και γεωοικονομικό βάρος της Τουρκίας. Δεν διέπονται δηλαδή από αξιακά ζητήματα αλλά ζητήματα συμφερόντων. Το γεγονός αυτό εκφράζει μια ολοένα και πιο εμφανή πραγματικότητα που

³⁶ Η επαναπροσέγγιση υποβοηθήθηκε και από την ελάφρυνση των δυτικών κυρώσεων (*sanctions relief*) κατά του Ιράν. Pinar Dost-Niyego και Orhan Taner, "Turkish-Iranian Rapprochement and the Future of European and Asian Energy", *Atlantic Council*, Απρίλης 2014, 1, http://www.atlanticcouncil.org/images/publications/Turkish-Iranian_Rapprochement.pdf.

³⁷ "EU, Turkey agree on enhancement of energy cooperation", *Azeri-Press Agency*, 12/02/2015, http://en.apa.az/xeber_eu_and_turkey_agree_on_enhancement_of_co_223000.html.

υποδεικνύει ότι Τουρκία και ΕΕ οδηγούνται σε μια περισσότερο «ειδική σχέση» παρά στην πλήρη ένταξη της Τουρκίας, κάτι το οποίο είναι πιο εφικτό και συμφέρει και στις δύο.

Τέλος, το λεγόμενο «τουρκικό μοντέλο»,³⁸ παρά την αποτυχία του συνεχίζει να παίζει σημαντικό ρόλο στην τουρκική περιφερειακή πολιτική, η οποία προσπαθεί να αποκτήσει επιρροή σε κράτη της περιοχής και όχι μόνο μέσω πολυεπίπεδων οικονομικών, πολιτισμικών, ανθρωπιστικών και εκπαιδευτικών πολιτικών αλλά και μέσω μιας ρητορικής συντηρητικών αξιών και προώθησης – τουλάχιστον φαινομενικά – της δημοκρατίας. Οι καλύτερες σχέσεις με κυρίως σουνιτικά κράτη της ευρύτερης Μέσης Ανατολής θα μπορούσαν να καταστήσουν αυτό το έργο ευκολότερο καθώς η αντίσταση στις τουρκικές πολιτικές θα μειωνόταν. Η αλλαγή «φρουράς» στο βασίλειο των Σαούντ έδωσε στην Τουρκία την ευκαιρία να βελτιώσει τις σχέσεις της με μια σημαντική χώρα που ήταν μέχρι πρόσφατα ανταγωνιστής. Δείγματα αυτής της επαναπροσέγγισης – αν και η επιτυχία της είναι μακράν από σίγουρη – όχι μόνο θα βοηθήσουν τις εξωτερικές πολιτικές των δύο χωρών αλλά θα φέρουν και το Ισραήλ σε δύσκολη θέση.³⁹

Γενικότερα, ένα από τα μοτίβα που προκύπτουν από μια σύντομη ανάλυση των περιφερειακών σχέσεων και της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, είναι το γεγονός ότι η Τουρκία επιτυγχάνει – στο βαθμό που το γεωπολιτικό περιβάλλον το επιτρέπει – να διαμερισματοποιεί τις εξωτερικές της σχέσεις και ιδιαίτερα την οικονομία και την ενέργεια από άλλα ζητήματα διπλωματίας και ασφάλειας. Δηλαδή, οι καλές οικονομικές και ενεργειακές σχέσεις με το Ιράν, τη Ρωσία, την Ελλάδα, το Ισραήλ⁴⁰ και την ΕΕ, για παράδειγμα, υπάρχουν παρά τις διαφωνίες που έχει η Τουρκία με κάθε ένα από αυτά τα κράτη/οργανισμούς σε άλλα σημαντικά ζητήματα. Με το Ιράν για παράδειγμα διαφωνεί για το συριακό εμφύλιο και τις σχεταριστικές σχέσεις της περιοχής, με τη Ρωσία διαφωνεί σε ζητήματα του Καυκάσου, της Αρμενίας, της Συρίας και της Αιγύπτου, με την

³⁸ Η επιτυχής σύνθεση δημοκρατίας, νεοφιλελεύθερης οικονομίας και συντηρητικών αξιών.

³⁹ Salih al-Nuami, "Signs of Turkish-Saudi rapprochement horrify Israel", *Middle East Monitor*, 09/02/2015, <https://www.middleeastmonitor.com/blogs/politics/16853-signs-of-turkish-saudi-rapprochement-horrify-israel>.

⁴⁰ Το τουρκο-ισραηλινό εμπόριο έφτασε σε ύψη ρεκόρ πρώτα το 2011 και μετά το 2014 παρά τη διπλωματική κρίση μεταξύ των δύο χωρών.

Ελλάδα για το Αιγαίο, τη Θράκη και την Κύπρο και με το Ισραήλ για το Παλαιστινιακό ζήτημα.

Κατακλείδα

Εν κατακλείδι πρέπει να υπογραμμιστεί μια διαχρονική πραγματικότητα. Παρά την περίπλοκη διεθνή πολιτική και τη συνεχόμενη αστάθεια που χαρακτηρίζαν ανέκαθεν την ευρύτερη Μέση Ανατολή, η Τουρκία είναι μέρος τούτου του γεωπολιτικού περιβάλλοντος και συνεπώς ιστορικά και γεωγραφικά δεμένη με αυτό. Κατά συνέπεια είναι αναγκασμένη να βρίσκει τρόπους να το αντιμετωπίζει και να αναδιπλώνεται όποτε χρειάζεται.

Ταυτόχρονα, πρέπει να αναγνωριστεί το γεγονός του ειδικού περιφερειακού και παγκόσμιου βάρους της Τουρκίας. Ήδη από το 1999 ο Alan Makovsky ανέλυε την Τουρκία ως μια εκ των «κομβικών χωρών» (*pivotal state*) του πλανήτη.⁴¹ Κατά παρόμοιο τρόπο ο Barry Buzan και ο Ole Waever τη χαρακτηρίζουν ως ένα «μονωτικό» κράτος (*insulator state*) που βρίσκεται μεταξύ πολλών περιφερειακών συμπλεγμάτων ασφάλειας (*regional security complexes*) και ως εκ τούτου απορροφά την αστάθεια πολλών ζωνών γεωπολιτικού ανταγωνισμού και σύγκρουσης.⁴² Πράγματι, ως μια χώρα με πληθυσμό περίπου 75 εκατομμυρίων, με χερσαίες δυνάμεις που απαριθμούν σήμερα περίπου 400 χιλιάδες ενεργό προσωπικό,⁴³ με μια από τις 20 ισχυρότερες οικονομίες στον κόσμο και με σημαντικότερη γεωστρατηγική θέση, η Τουρκία δεν μπορεί παρά να κατέχει κεντρική θέση στην περιφερειακή αλλά και τη διεθνή πολιτική, αν μη τι άλλο για το ρόλο που μπορεί να παίξει ως υποστηρίκτρια και αντιπρόσωπος μεγαλύτερων δυνάμεων. Εννοείται, βέβαια, ότι η Τουρκία οραματίζεται να παίξει και το δικό της ανεξάρτητο ρόλο.

⁴¹ Alan O. Makovsky, "Turkey" στο Robert Chase, Emily Hill και Paul Kennedy (επιμ.), *The Pivotal States: A New Framework for U.S. Policy in the Developing World*, W.W. Norton & Company, New York, London, 1999, 88-119.

⁴² Barry Buzan και Ole Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, 391-396.

⁴³ Η τουρκική πολεμική μηχανή έχει καταταχθεί ως η ισχυρότερη της Μέσης Ανατολής, η δέκατη ισχυρότερη στον κόσμο και η δεύτερη μεγαλύτερη στο NATO. Βλ. "Countries Ranked by Military Strength (2015)", *Global Firepower Index*, 17/02/2015, <http://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>. Amanda Macias, Jeremy Bender και Skye Gould, "The 15 Most Powerful Militaries in the Middle East", 12/12/2014, <http://www.businessinsider.com/15-most-powerful-middle-east-militaries-2014-12#ixzz3Rp7uWT10>

Υπό αυτό το πρίσμα θα ήταν σχεδόν αδύνατον να αποκλειστεί πλήρως από τη διεθνή σκηνή διότι θα υπήρχαν πάντοτε περιφερειακοί δρώντες και μεγάλες δυνάμεις που θα ενδιαφέρονταν να διατηρήσουν δεσμούς μαζί της. Ωστόσο, αυτό δεν συνεπάγεται κατ' ανάγκη ότι η Τουρκία δεν μπορεί να αποκοπεί σε μεγάλο βαθμό από τη Δύση, ιδιαίτερα εάν η εσωτερική πορεία κοινωνικο-πολιτικού μετασχηματισμού της χώρας συνεχίσει με τον ίδιο ρυθμό προς τον ισλαμικό αυταρχισμό. Μάλιστα, μια από τις πιθανότητες είναι η σταδιακή ενσωμάτωση της Τουρκίας σε ένα αντι-δυτικό ή μη-δυτικό μπλοκ (π.χ. με Ρωσία και Κίνα) στα πλαίσια ενός αυξανόμενα πολυπολικού και ανταγωνιστικού διεθνούς συστήματος.

Εναλλακτικά, η Τουρκία θα μπορούσε να ενταχθεί στο σύστημα ασφάλειας και συνεργασίας της ευρύτερης Μέσης Ανατολής και Ανατολικής Μεσογείου κάνοντας συγκεκριμένους συμβιβασμούς και ακολουθώντας μια μη αναθεωρητική εξωτερική πολιτική σε θέματα όπως το κουρδικό, η Αρμενία, οι σεχταριστικοί διαχωρισμοί, το Κυπριακό κ.α. Προς το παρόν, η εσωτερική κρίση ταυτότητας και οι αναθεωρητικές τάσεις του ΑΚΡ, ελλείψει κάπου επαρκώς ισχυρού δρώντα ή μιας ενδυναμωμένης κοινωνίας που να δύναται να την ελέγξει και να θέσει όρια, θα συνεχίσουν να προκαλούν αστάθεια και συγκρουσιακές σχέσεις όσο η Τουρκία αναδύεται στην περιφερειακή και διεθνή σκηνή.